מוסריות; שיקום הטוב המשותף בעידן מפולג — אחרית דבר

איך ייראה העולם שאחרי מגפת הקורונה? זו השאלה שתגדיר את השנים הבאות. האם נשתמש בתקופה יחידה ומיוחדת זו להערכה מחודשת של סדר העדיפויות שלנו, או ננסה לחזור במהירות האפשרית לעסקים כרגיל? האם נוכל לומר שחווינו תמורה, או רק ששרדנו? האם המגפה העולמית תסתמן כתפנית בהיסטוריה, או רק כהפסקה קצרה של מהלכה?

זה תלוי בנו. גאורג פרידריך הֶגל אמר שהדבר היחיד שאנו לומדים מההיסטוריה הוא שאיננו לומדים מההיסטוריה דבר. ג׳ורג׳ סנטיאנה, לעומתו, טען שמחובתנו ללמוד מההיסטוריה, פן ניאלץ לחזור עליה עד אין־סוף. אני מסכים עם סנטיאנה. אם לא נלמד מהטרגדיה הגלובלית הזאת, נבגוד בהיותנו החיה הלומדת. נותיר אסון עולמי זה בלתי־גאול, ונישאר לא מוכנים לאסון הבא.

הספר הזה נכתב לפני פרוץ המגפה, ונדפס לראשונה בבריטניה לפני שנעשתה מגפה עולמית. כשהמגפה התפשטה, הנושא המרכזי בספרי זכה להמחשה דרמטית: אכן, בדמוקרטיות הליברליות של המערב יש לנו מזה זמן יותר מדי ״אני״ ופחות מדי ״אנחנו״; יותר מדי בקשת העצמי, פחות מדי מחויבות לטוב המשותף.

ראינו, במיוחד בשלבים המוקדמים, כיצד התנהגויות מונָעות ״אני״ מחוללות נזק כבד. הייתה בהלה של קניות ואגירה, שהותירה לקשישים, לחלשים ולפגיעים בחברה מדפים ריקים במרכולים ובתי מרקחת נטולי תרופות שימושיות. אנשים זלזלו בכללי הריחוק החברתי והבידוד, והעמידו את נוחותם האישית מעל צורכי הזולת. כשממשלת איטליה הודיעה על סגר בצפון המדינה, מקום שם היו ריכוזי הנדבקים העיקריים, רבבות תושבים ברחו לדרום, לחסוך מעצמם את האי־נוחות, וקידשו את חופש התנועה האישי שלהם מתוך אדישות לכך שהם מסכנים את בריאותם של אחרים ואף את חייהם.

זו הייתה המחשה ברורה מאין כמוה לסתירה המצויה בלב האינדיבידואליזם הליברלי הקיצוני. רבים מקרב אלה שהתעלמו מההנחיות אמרו שהם שומרים כך על זכותם לחופש. אלא שהזכות לחופש אינה כוללת את הפרת זכות החופש של אחרים. החופש הליברלי־דמוקרטי הוא קיבוצי, והוא תלוי בריסון עצמי. חברה שבה כל אחד עושה את הישר בעיניו איננה חברה חופשית. היא איננה חברה. היא אנרכיה.

* * * מנגד נמצאה לנו השראה באנשים שהיו נכונים לעבוד למען הזולת: הרופאים, האחיות ושאר אנשי הרפואה, האנשים שציידו את מדפי המרכולים ובתי המרקחת, נהגי המשלוחים ועוד אחרים שהעמידו את הטוב המשותף מעל טובת עצמם, לא פעם מתוך הסתכנות אישית. הם לא אמרו ״מה יצא־לי מזה״ אלא ״כולנו יחד באותה קלחת״. הם לא היו מן המתוגמלים ביותר בחברה שלנו. רבים מהם היו בעלי המשכורות הנמוכות ביותר. אך ערכם בשביל כולנו היה עצום. לא היינו שורדים בלעדיהם.

גילויים ספונטניים של שכנות טובה פרצו מכל עבר. ברחובות ברחבי בריטניה קמו קבוצות וואטסאפ לצורך הודעות מסוג ״אני יוצא־לקניות. מישהו צריך משהו?״ נכדתנו בת השמונה, ביוזמתה האישית, הקישה על דלתות ברחוב שלה ואמרה, ״אנחנו גרים במס׳ 12.

אם אתם צריכים משהו, פשוט תדפקו בדלת״. קהילות וקהלי מתפללים דאגו לשמור על קשר עם כל התושבים ובפרט הקשישים, המבודדים והפגיעים, עודדו את רוחם ועזרו להם להשיג אוכל ותרופות. ״המלאכים הטובים של טבענו״ נגלו לעינינו בתכיפות גבוהה מתמיד בשבועות הבודדים והמעיקים ההם של הסגר.

יותר מכל אדם בבריטניה גילם את הרוח הזאת קפטן טום מור בן המאה־כמעט, הנזקק להליכון לשם תנועה. הוא רצה לעשות משהו לעזרת שירות הבריאות הציבורי, והחליט לגייס כספים על ידי הליכה מאה פעם לאורך גינתו, כ־25 מטרים, בשבועות שנותרו עד יום הולדתו המאה. הוא הכריז על יעד של 1,000 לישׁ״ט, אך עד יום הולדתו, ב־30 באפריל 2020, אסף יותר מ־30 מיליון, ועל הדרך נעשה גם לגיבור לאומי. השימוש היצירתי שעשה במכשול המכביד על חייו הרעיד מיתר בלבבות.1בהמשך אותה שנה מור אף זכה בתואר אבירות. בשנה שלאחר מכן לקה למרבה הצער בקורונה, ומת שלושה חודשים לפני יום הולדתו ה־101. הערת המערכת העברית.

המגפה הראתה לנו בבירור כיצד התנהגות מוטת ״אני״ מזיקה והתנהגות מוטת ״אנחנו״ מרפאת. היא גם עזרה לנו להבין מדוע גאָה כל כך באחרונה האינדיבידואליזם. לאורך עשרות שנים, האתגרים הגדולים שעמדו בפנינו היו אינדיבידואליים, לא משותפים. אבל הנגיף השפיע על כולנו, וההתמודדות איתו הייתה תלויה בכך שכולנו נקבל על עצמנו כללים מסוימים של ריסון עצמי למען הזולת.

אך מה תהיה המורשת ארוכת הטווח של התקופה החריגה הזאת, שהביאה בכנפיה חולי ומוות, סבל וכאב, בידוד ועקירה ומשבר כלכלי שלא היה כמוהו זה מאה שנה כמעט? האם ננסה להחזיר את חיינו ליושנם, או נזהה הזדמנות של פעם בחיים לבנות דבר מה חדש? תולדות המאה העשרים מציעות לנו שתי חלופות. הראשונה היא מגפת השפעת הספרדית ששטפה את העולם מ־1918 עד 1920, ואשר מעריכים כי גבתה את חייהם של 50 מיליון איש — כפליים עד פי שלושה ממספר ההרוגים במלחמת העולם הראשונה שאך זה נגמרה.

בעקבות האסון הגלובלי ההוא־לא נרשמה כמעט שום צמיחה במודעות ה"אנחנו". שנות העשרים במאה העשרים מזוהות בבריטניה ובאמריקה בעיקר עם הלך־הרוח מוכוון ה"אני" של התקופה האדוארדית. אלה היו "שנות העשרים העליזות", ימי הג'אז המתוארים בספר 'גטסבי הגדול', ימי הריקודים הפרועים במסיבות הפרועות, עידן של בריחה רבתי מהמציאות אל שכחת הפצעים הטריים.

התוצאה הייתה 'השביתה הכללית' הגדולה של 1926 בבריטניה, הקריסה הפיננסית העולמית של 1929, ועשור של שפל כלכלי ושל נסיקת הפופוליזם, הלאומנות והפשיזם. עשרים ואחת שנים בלבד לאחר שוך "המלחמה ששמה קץ למלחמות" הסתחרר העולם אל מלחמה חדשה. מי שאינו לומד מההיסטוריה נידון לחזור עליה.

תרחיש אחר לגמרי התממש בסוף מלחמת העולם השנייה. הפעם שררה תחושה חריפה שכך אי־אפשר להמשיך. העוולות רבות מדי. העוני רב מדי. צמחה אז הרגשה עזה של סולידריות חברתית, כפי שקורה לא פעם כאשר קבוצה חווה איום וסכנה משותפת. נוצרה הסכמה כללית שכאשר המלחמה תיגמר, החברה תצטרך להיעשות אכפתית, מלוכדת וחומלת יותר. פצעי שנות העשרים והשלושים יזדקקו לריפוי.

בארצות הברית הולידה הבנה זו, בין היתר, חוק נרחב משנת 1944 ששריין את רווחתם הכספית והחינוכית של חיילים משוחררים, וחקיקה חדשה בתחומי יחסי העבודה, שכר המינימום, הביטוח הלאומי, גמלאות הנכות ודמי האבטלה.

בבריטניה נולדה אז מדינת הרווחה: מערכת של ביטוח חברתי לכל אדם, בכל הכנסה וגיל. בשנת 1944 התקבל חוק חינוך תיכון חינם. שירות הבריאות הלאומי הוקם ב־1948. שינויים מהפכניים עיצבו את פניה של בריטניה שאנו מכירים כיום, ואין כמעט ספק שהם לא היו נעשים אלמלא החוויה המשותפת של המלחמה. התוצאה הייתה שבעה עשורים וחצי של שלום ושל חברה מעמדית הרבה פחות.

טוב יהיה אם לאחר שוך המגפה נאמץ את מודל בתר מלחמת העולם השנייה, ולא את זה שקדם לו. אני מקווה שהלילה החשוך והארוך הזה ימריץ את תחושת ה"אנחנו" שלנו בחמישה ממדים.

אני מקווה שתצמח תחושה חזקה יותר של סולידריות אנושית. כמעט אף פעם לא חוותה כמעט כל האנושות אותן סכנות ואותם פחדים באותו זמן. נתנסינו כולנו באותו ניסיון יחד, בידי נגיף שאינו מכיר בגבולות של צבע או תרבות, מעמד או אמונה. מציאות זו הזכירה לנו את מילותיו הידועות של המשורר ג'ון דאן, "מותו של כל אדם ממעיט אותי משום שאני כרוך באנושות".2מדיטציה־17, בתוך ג'ון דאן, אין אדם שהוא אי: שירים ופרוזה, מאנגלית: שמעון זנדבנק, תל־אביב: הקיבוץ המאוחד, תש"ף, עמ' 130.

אני מקווה שתהיה לנו תחושה חריפה יותר של פגיעות האדם. נגיף מיקרוסקופי הוריד את האנושות כולה על ברכיה, למרות כל העושר, הידע המדעי והעוצמה הטכנולוגית שלנו. עלינו לשוב אל הענווה בפני הטבע וכוחו, ומתוך כך גם להפנים יותר את הצורך הבהול בפעולה משותפת בנושא שינוי האקלים, שעלול להיות הטרגדיה הבאה של האנושות.

אני מקווה שנטפח את תחושת האחריות החברתית. ניכר לעין כי המדינות שהצטיינו בהתמודדות עם המגפה — קוריאה הדרומית, סינגפור, טייוואן — הן חברות בעלות מפלס גבוה של אמון; האזרחים מאמינים שהממשלה נוהגת בהם ביושר ועושה את אשר צריך לעשות, ורואים את האזרחות כמערכת של חובות ולא רק של זכויות.

האתגר הכלכלי בשנים הבאות עשוי להיות גדול אף יותר מהאתגר הבריאותי בימי המגפה עצמה — וזה יהיה הזמן לשקול מחדש את אתיקת השוק. נגיד הבנק המרכזי של אנגליה לשעבר, מארק קרני, כתב באפריל 2020 במאמר ב'אקונומיסט': "עברנו מכלכלת שוק לחברת שוק". דבר זה מוכרח להשתנות. "במשבר הזה", כתב קרני, "אנחנו יודעים שעלינו לפעול כקהילה של אנשים התלויים זה בזה ולא כאוסף של יחידים עצמאים, ועל כן אל ערכי הדינמיות והיעילות הכלכליות הצטרפו ערכי הסולידריות, ההוגנות, האחריות והחמלה".3Mark Karney, 'The World After Covid-19', The Economist, 16 April 2020.

אני מקווה שנשמור על רוח האדיבות והשכנות הטובה שנסכה נופך של אנושיות אל חודשי הסגר והבידוד. אנשים חשבו אז על זולתם, לא על עצמם, ומימשו את אשר תואר בעטו של המשורר ויליאם וורדסוורת: "מֵיטַב סְגֻלַּת חַיֵּי אָדָם יָשָׁר: / ...מֻחְוֹוֹת קְטַנּוֹת, שְׂכוּחוֹת, זוּטוֹת חַסְרוֹת כְּנוּי, / נֶעְלָמוֹת, שֶׁל אַהֲבָה וָחֶסֶד".4בשירו "שורות שנרשמו מיילים ספורים במעלה טינטֶרן אבי". מאנגלית: אריה סתיו. בתוך סתיו, שבעה שערי שירה, תל־אביב: תמוז, 2005, כרך ג, עמ' 216. עושי המחוות הללו גילו, כפי שאנו מגלים כמעט תמיד, כי בהרימנו אחרים למעלה, נישאים מעלה גם אנחנו.

ולבסוף, אני מקווה שנבקיע מעידן זה של ריחוק ובידוד במינון מוגבר של מה שחסַר לרובנו: ה"אנחנו" המתחולל בכל פעם ששני אנשים או יותר מתקבצים פנים אל פנים ונפש נוגעת בנפש. ה"אנחנו" שהוא־לב הווייתנו כיצורים חברתיים, ואשר התקשורת האלקטרונית, יעילה ככל שתהיה, לא תוכל לעולם לספק לו תחליף מלא.